

Το Πανεπιστήμιο στον Αστικό Χώρο

Κοινωνικές διαστάσεις της χωροθέτησης Πανεπιστημιακών εγκαταστάσεων στον αστικό χώρο

της Μαρίας Μαντουβάλου*

Οι αρχές στις οποίες πρέπει να ανταποκρίνεται η χωροθέτηση των Πανεπιστημίων και η οργάνωση των εγκαταστάσεών τους είναι ένα ζήτημα πολύ-συζητημένο. Οι απόψεις που έχουν κατά εποχές διαμορφωθεί είναι συχνά εκ διαμέτρου αντίθετες και ανταποκρίνονται όχι μόνο στις μεταβολές των ιστορικών συνθηκών, αλλά και σε διαφορετικές αντιλήψεις για τον ρόλο του Πανεπιστημίου, σαν θεσμού, και των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας, ως ενεργών κοινωνικών υποκειμένων.

Στην Ελλάδα, από την δεκαετία του 1960 και μέχρι πρόσφατα, κυριαρχούν αντιλήψεις που προκρίνουν την χωροθέτηση των Πανεπιστημίων στην περιφέρεια της πόλης. Έτσι οι νέες μεγάλες εγκαταστάσεις του Πολυτεχνείου και του Πανεπιστημίου της Αθήνας, καθώς και οι εγκαταστάσεις των περισσότερων από τα νέα περιφερειακά Πανεπιστήμια, που στο διάστημα αυτό ιδρύονται, χωροθετούνται σε απόσταση από το Κέντρο της πόλης και σε γήπεδα που σαφώς διαχωρίζονται από τον αστικό ιστό, ενώ οι δραστηριότητές τους οργανώνονται με τρόπο εσωστρεφή και σχετικά αυτόνομο από τις γειτονικές πολεοδομικές λειτουργίες. Οπωσδήποτε η ανεπάρκεια γης στις κεντρικές περιοχές και η υψηλή τιμή της

αποτελούν σημαντικές συνιστώσες αυτών των επιλογών. Δεν είναι όμως οι μόνες και ίσως ούτε οι πιο κρίσιμες, αφού οι επιλογές στηρίχθηκαν και σε ιδεολογικά ζητήματα και απόψεις για την καλή λειτουργία των Πανεπιστημίων.

Το Πολυτεχνείο και το Πανεπιστήμιο της Αθήνας αποτελούν χαρακτηριστικές περιπτώσεις Πανεπιστημίων με ισχυρότατους λειτουργικούς και συμβολικούς δεσμούς με την κοινωνική ζωή και το Κέντρο της πόλης. Ποιές είναι οι επιπτώσεις από την μετακίνηση του κύριου όγκου των δραστηριοτήτων τους στην περιφέρεια της πόλης;

Φυσικά οι επιπτώσεις αυτές δεν είναι άμεσες, ούτε μπορούν να προσεγγιστούν με μια λογική γραμμικής αντιστοιχίας. Το πιο κρίσιμο ζήτημα είναι μήπως επιλογές που γίνονται με σαφή κριτήρια που ανταποκρίνονται, όμως, σε ένα ορισμένο επίπεδο προσέγγισης (όπως π.χ. η ανάγκη απρόσκοπτης επέκτασης των λειτουργιών ή η εξασφάλιση «αμιγώς ακαδημαϊκού κλίματος», μακρινά από τις δεσμεύσεις που επιβάλλουν οι παραδοσιακές λειτουργικές σχέσεις και ο συμβολικός ρόλος του συγκεκριμένου Πανεπιστημίου στο Κέντρο της Αθήνας) στερήσουν από σχέσεις άλλων επιπέδων και επιδράσεις άτυπες, αλλά γόνιμες, που

ενοούνται από τη χωρική γειτνίαση. Και, ακόμη, μήπως οι συνακόλουθες της μετακίνησης μεταβολές σε επικοινωνίες, συνήθειες, επιδράσεις, αλλοιώσουν σταδιακά το κλίμα και την ποιότητα των σχέσεων του συγκεκριμένου Πανεπιστημίου με τον επιστημονικό και ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο, και υποβαθμίσουν το ρόλο και σημασία του.

Για την προσέγγιση ζητημάτων αυτού του είδους, πρέπει να αναπτυχθεί μια προβληματική για τη σχέση Πανεπιστημίου-Πόλης, με άξονες

- το ρόλο του Πανεπιστημίου σαν θεσμού και τις προοπτικές ανάπτυξης κάθε ΑΕΙ -στην περίπτωση μας του Πολυτεχνείου- στο πλαίσιο του,
- τον λειτουργικό χαρακτήρα και κοινωνική εμβέλεια του Κέντρου της Αθήνας και την επίδραση που έχουν σ' αυτό συγκροτήματα που συγκεντρώνουν μεγάλη δραστηριότητα και ακτινοβολία, όπως είναι το Πολυτεχνείο και το Πανεπιστήμιο.

Επειδή δε, οι αντιλήψεις για τα ζητήματα αυτά δεν είναι μονοσήμαντες, είναι απαραίτητο ο προβληματισμός αυτός να αναπτυχθεί πολύπλευρα στο εσωτερικό της Πολυτεχνικής Κοινότητας.

(*) Η Μ. Μαντουβάλου είναι επικ. καθηγήτρια στο Τμ. Αρχ/νων ΕΜΠ.

Στην κατεύθυνση αυτή αναπτύσσεται κατά το τελευταίο διάστημα μία συζήτηση στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων. Σ' αυτήν εντάσσονται, μεταξύ άλλων, η συγκρότηση μιας Ομάδας Έρευνας με τίτλο «Ένταξη στην πόλη, επανάχρηση και οργάνωση των λειτουργιών του Συγκροτήματος ΕΜΠ στην οδό Πατησίων», * καθώς και ορισμένες σπουδαστικές εργασίες ** Στη συζήτηση αυτή θέλει να συμβάλει και το άρθρο αυτό, καθώς και εκείνο της Τζ. Κοσμάκη.***

500.000 νέες θέσεις φοιτητών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση στο διάστημα 1991-95), που ονομάστηκε «Πανεπιστήμιο 2.000». Ζητήματα που αφορούν τις χωρικές διαστάσεις αυτού του προγράμματος τέθηκαν σε μία συζήτηση που οργανώθηκε στην Σορβόννη τον Δεκέμβριο 1991 μεταξύ εκπροσώπων υπουργείων και τοπικής αυτοδιοίκησης, Πανεπιστημιακών, Πολεοδομών, Αρχιτεκτόνων και Κοινωνιολόγων. + Από αυτήν προκύπτει (σταχυολογούμε) ότι «μετά το διαζύγιο πόλης/πανε-

τίας του '60», αφού η «χωροθέτηση δεν είναι από μόνη της πανάκεια - κάθε campus δεν έγινε Berkeley... Η λύση θα έπρεπε να μην αναζητείται από την χωροθέτηση αλλά η χωροθέτηση να υλοποιείται στο Αυτόνομο Σχέδιο του Πανεπιστημίου...».

Πραγματικά, θεωρούμε ότι αυτό ακριβώς «το σχέδιο του Πανεπιστημίου», δηλ. οι αντιλήψεις που κάθε φορά η κοινωνία διαμορφώνει για το ρόλο του, σαν θεσμού, είναι το μεγάλο ζητούμενο όλων των συζητήσεων για τη σχέση Πανεπιστημίου-Πόλης. Και ακόμη θεωρούμε -και θα υποστηρίξουμε αυτή τη θέση πιο κάτω- ότι η χωροθέτηση και ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός του Πανεπιστημίου, ενώ δεν αποτελεί «ικανή», αποτελεί, σε μεγάλο βαθμό, «αναγκαία» συνθήκη για την προώθηση μιας συγκεκριμένης ταυτότητας και κοινωνικής λειτουργίας του.

Σημερινές τάσεις στη λειτουργία του Πανεπιστημίου

Το Πανεπιστήμιο είναι ένας θεσμός με μακρά ιστορική διάρκεια. Χαρακτήρες που οι ιστορικοί θεωρούν ότι ανταποκρίνονται στη έννοια Πανεπιστήμιο, αποδίδονται σε εκπαιδευτικά ιδρύματα από 8 αιώνες, μέσα στους οποίους η τεχνολογία, η παραγωγή, η κοινωνική οργάνωση και η γνώση που ανταποκρίνεται σ' αυτά, υφίστανται πολλούς και ριζικούς μετασχηματισμούς. Το Πανεπιστήμιο, σ' αυτή τη διάρκεια, μετασχηματίζεται σε συνάρτηση με τις κοινωνικές αλλαγές, και διασχίζεται από όλες τις αντιφάσεις που συνδέονται με την χρήση και οικειοποίηση της γνώσης. Έτσι, ενώ ο ρόλος του σαν θεσμού, συνδέεται πάντα με την προαγωγή και διάδοση της, η ταυτότητα των Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων και οι τρόποι ένταξής τους στην κοινωνία διαφέρουν ανάλογα με τον τόπο, τον χρόνο, ακόμη και τις επί μέρους επιστημονικές πειθαρχίες που καλλιεργούν. Μ' αυτήν την έννοια μπορούμε να πούμε ότι κάθε Πανεπιστήμιο έχει τη δική του παράδοση. Συγ-

θέλουμε, πάντως, εισαγωγικά να σημειώσουμε ότι το ζήτημα της χωρικής σχέσης Πανεπιστημίου-Πόλης είναι ξανά σήμερα επίκαιρο στον πολεοδομικό προβληματισμό που αναπτύσσεται και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.**** Ειδικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση της Γαλλίας, όπου η σχετική συζήτηση συναρτάται με ένα εθνικό σχέδιο πολύ μεγάλης κλίμακας (προβλέπει π.χ. να δημιουργηθούν

πιστημιακών Campus των ετών '60» στο Σχέδιο «Πανεπιστήμιο 2000» επικρατεί η αντίληψη ότι «το Πανεπιστήμιο πρέπει να αντιμετωπιστεί σαν αστικός εξοπλισμός, δημόσιος χώρος εκπαίδευσης μέσα στην πόλη». Τονίζεται ότι «δεν υπάρχει αρκετή έρευνα, σκέψη, επεξεργασία πάνω στην ως τώρα εμπειρία» και ότι «το σύνθημα της επιστροφής στην πόλη, μοιάζει αντίστοιχο εκείνου των Campus της δεκαε-

(*) Η ομάδα συγκροτείται από τον Α. Βεζύρογλου, Αρχ.-Πολ., μέλος της Ομάδας Μελέτης Πολυτεχνειούπολης, τους Φ. Γουλιέλμο, Α. Μονεμβασιότου, Σ. Ξενοπούλου, Γ. Πολύζο, Δ.Ε.Π. του τμήματος Αρχιτεκτόνων, και έχει ως ειδικούς επιστήμονες τους Φ. Κωνσταντίνου, Π. Πλαϊνή και Γ. Φραντζεσκάκη από τα τμήματα Μηχανολόγων και Πολ. Μηχανικών.

(**) «Πανεπιστήμιο και Πόλη: η περίπτωση της Αθήνας», Σπουδαστική διάλεξη των Π. Γιάκα και Π. Θεοδωρά στον τομέα Πολεοδομίας-Χωροταξίας και υπεύθυνους τους Τζ. Κοσμάκη και Μ. Μαντουβάλου, και διπλωματική εργασία των ιδίων σπουδαστριών, υπό εκπόνηση.

(***) Οι θέσεις που διατυπώνονται στα δύο αυτά άρθρα παρουσιάστηκαν στο XI Διεθνές Σεμινάριο UIA-UNESCO «Προγραμματισμός και Σχεδιασμός Εγκαταστάσεων Ανωτάτης Εκπαίδευσης» που έγινε στα Χανιά, Κρήτη, 22-25/9/1992.

(****) Ενδεικτικό είναι το υλικό από τη Συνάντηση Εργασίας που οργανώθηκε με πρωτοβουλία του Τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας ΕΜΠ και θέμα «Ζητήματα αποκέντρωσης πανεπιστημιακών εγκαταστάσεων σε αστικές περιοχές. Όψεις ιταλικής και ελληνικής εμπειρίας», 31/1/92.

(+) «Le Campus et l' aménagement urbain», in Le Monde Campus, Supplement au No 14707 du journal, Paris 12 Mai 1992 p. 30-35.

χρόνως, όμως, σε κάθε περίοδο διαμορφώνονται και γενικότερες τάσεις στα χαρακτηριστικά και τη λειτουργία του Πανεπιστημίου σαν θεσμού, που επιδρούν στον προσανατολισμό και τη λειτουργία των επί μέρους Ιδρυμάτων. Θα επισημάνουμε ορισμένες τάσεις που φαίνεται ότι σήμερα κυριαρχούν διεθνώς και επηρεάζουν, άμεσα ή έμμεσα, την χωροθέτηση και τον σχεδιασμό των εγκαταστάσεων:

- Έχει αναπτυχθεί εντυπωσιακά και με ταχείς ρυθμούς ο αριθμός των φοιτητών, ο αριθμός των Πανεπιστημίων, καθώς και τα διαφορετικά προγράμματα μέσα σ' αυτά. Έχει διευρυνθεί το φάσμα των κοινωνικών στρωμάτων που έχουν πρόσβαση στο Πανεπιστήμιο. Τα ίδια δε, τα προγράμματα σπουδών έχουν καταταμηθεί σε περισσότερες βαθμίδες που ιεραρχούνται ως προς τα προσόντα που απαιτούν και το κύρος των διπλωμάτων τους. Παράλληλα εντείνεται η τάση άτυπης, αλλά ουσιαστικής ιεράρχησης των ίδιων των Πανεπιστημίων ως προς το κύρος των διπλωμάτων τους στην αγορά εργασίας. Έτσι, η διεύρυνση της κοινωνικής βάσης του Πανεπιστημίου αντιστοιχείται με μηχανισμούς κατανομής των αποφοίτων τους σε διάφορες θέσεις της κοινωνικής ιεραρχίας.
- Τα προγράμματα σπουδών εξατομικεύονται. Αυτό οδηγεί σε διάλυση της «τάξης» -παράδοσιακής βασικής ακαδημαϊκής ομάδας- με απώλεια των εκπαιδευτικών πλεονεκτημάτων της και μείωση της συλλογικότητας του φοιτητικού χώρου.
- Αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς η πανεπιστημιακή έρευνα και στρέφεται σε μεγαλύτερο βαθμό προς εφαρμογή σε επιλεγμένους

τομείς. Ενδεικτικά πρέπει εδώ να αναφέρουμε την τάση για επιλεκτική χωρική γειτνίαση ερευνητικών ή και εκπαιδευτικών εγκαταστάσεων των Πανεπιστημίων με μονάδες παραγωγής, στις «τεχνολογίες» ή «τεχνολόγους», τάση που, όπως ξέρουμε, αποτελεί και ένα πρωτοπόρο πεδίο σχεδιασμού κατά την τελευταία δεκαετία. Το κρίσιμο στοιχείο στην ιδέα αυτή είναι ότι η χωρική γειτνίαση των εγκαταστάσεων ευνοεί την ανάπτυξη άτυπων σχέσεων και αυξάνει έτσι την αποτελεσματικότητα της έρευνας στον εκσυγχρονισμό και την τεχνολογική καινοτομία. Δεν μπορούμε να μην επισημάνουμε ότι αυτή η τάση ενεργοποιεί μονοσήμαντα τη σύνδεση του ακαδημαϊκού χώρου με ένα συγκεκριμένο φάσμα κοινωνικών δραστηριοτήτων, και καταργεί αντίστοιχα άλλες σχέσεις, με επιπτώσεις που έχουν ήδη αρχίσει να γίνονται αισθητές.

Όλες οι πιο πάνω τάσεις συντίθενται και τείνουν να περιορίσουν τους ορίζοντες του Πανεπιστημίου και να αποκλείσουν κατευθύνσεις που δεν κρίνονται καινοτόμες και επαρκώς αποδοτικές. Οι λέξεις-κλειδιά που κυριαρχούν είναι παραγωγικότητα, ανταγωνιστικότητα, αποτελεσματικότητα, βελτιστοποίηση, αξιοκρατία κλπ. Μέσα από τις τάσεις αυτές, όπως είναι εύλογο, δημιουργούνται αναντιστοιχίες και αντιτάσεις που απομονώνουν το Πανεπιστήμιο από ένα μεγάλο φάσμα κοινωνικών δραστηριοτήτων και δυνάμεων. Συγχρόνως, όμως, με αντιφατικό ίσως τρόπο, που είναι σύμφυτος με τον ίδιο το χαρακτήρα του θεσμού, και σ' αυτή την εποχή της άλματώδους ανάπτυξης των τεχνολογιών επικοινωνίας και συγκεντρωτικής διαχείρισης της πληροφορίας, το Πανεπιστήμιο ε-

ξακολουθεί να είναι ο προνομιακός τόπος διάλογου και άμεσης επικοινωνίας, και επομένως ένας βασικός παράγοντας κοινωνικής συνοχής. Έτσι, παράλληλα με τις τάσεις για περιορισμό του κοινωνικού ορίζοντα του Πανεπιστημίου, αναπτύσσονται αμφιβητικές της σημερινής πορείας και προβάλλονται αοχές για μια λειτουργία του ανοιχτή στα ρεύματα που διασχίζουν την κοινωνία.

Θα διατυπώσουμε πιο κάτω συνοπτικά ορισμένες θέσεις για το ρόλο που θεωρούμε ότι πρέπει να έχει σήμερα το Πανεπιστήμιο και, μάλιστα, και στην Ελλάδα, αναφερόμενοι σε λειτουργίες που χαρακτηρίζουν την γνωστική διαδικασία και τη σχέση της με το κοινωνικό περιβάλλον.

Χαρακτήρες του Πανεπιστημίου ως κοινωνικού θεσμού

Το Πανεπιστήμιο, ως θεσμός που αποσκοπεί στην προαγωγή της γνώσης, αποτελεί πεδίο μιας βασικής αντίφασης:

Η παραγωγή νέας γνώσης συνυφάνεται, από μια άποψη, με την ελεγχεργασία της ήδη κερκτημένης, τη σταδιακή μύηση και την ιεραρχία που αυτή συνεπάγεται, την αποτροπή των παρεκβάσεων, την συντήρηση. Συγχρόνως όμως συνυφάνεται με την κριτική της κατεστημένης γνώσης, την αμφισβήτηση, την ανατροπή των «παραδεδομένων αληθειών». Είναι πολύ γνωστές οι συγκρούσεις που συχνά συνδέονται με τις νέες μεγάλες επιστημονικές ανακαλύψεις. Έτσι το Πανεπιστήμιο εμφανίζεται παράλληλα και σαν τόπος κλειστός, συντηρητικός, και σαν τόπος διάλογου, κριτικής, αμφισβήτησης, ανοιχτός στα κοινωνικά ρεύματα.

Διέξοδος για το ξεπέρασμα αυτής της αντίφασης είναι η πολυφωνία, ο διάλογος, η ανοχή. Τότε μόνο το Πανεπιστήμιο αποκτά μια δυναμική που του επιτρέπει αναπροσαρμογές και γόνιμο κλίμα για την ανάπτυξη έρευνας και διδασκαλίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι σήμερα, η ελευθερία, η κριτική, η ανυπαρξία τυπικής ιεραρχίας χαρακτηρίζουν τα πιο σημαντικά Πανεπιστήμια και Κέντρα Ερευνών, αυτά που είχαν πραγματικά ένα ρόλο στην προώθηση της γνώσης.*

Στην ίδια κατεύθυνση της πολυφωνίας μπορεί να αναζητηθεί και η λειτουργία του Πανεπιστημίου, που συ-

(*) «Cambridge, c' est le CNRS au coeur de la Sorbonne», στο Les 100 meilleurs Universités en Europe, Les Guides Libération, No 1, Paris, Decembre 1989, p. 5-8.

ναρτάται με την ανάπτυξη της κοινωνίας των πολιτών. Ο Πανεπιστημιακός χώρος είναι ο χώρος όπου, στα δημοκρατικά πολιτεύματα, μπορούν όλες οι απόψεις, ακόμη και οι πιο αρετικές, να δημοσιοποιηθούν, να συζητηθούν και να επηρεασούν ή να απορριφθούν. Είναι ο κατ'εξοχήν χώρος όπου μπορεί η εξουσιαστική νομομότητα να τεθεί σε αμφισβήτηση, και να ανατρυχηθούν διαδικασίες που θα ευνοήσουν την ανάπτυξη νέων σχέσεων στην κοινωνία. Έτσι, η προστασία της πολυφωνίας και η προάσπιση των ακαδημαϊκών ελευθεριών, έχουν μεγάλη κοινωνική σημασία, σήμερα που η δημοκρατία αποτελεί κεκτημένο δικαίωμα και συγχρόνως μεγάλο ζητούμενο.

Ο εκπαιδευτικός ρόλος του Πανεπιστημίου συνφαινείται με την κοινωνικοποίηση των φοιτητών και την προετοιμασία τους για το επάγγελμα αλλά και τον κοινωνικό ρόλο που θα κληθούν να αναλάβουν. Κάθε επιστημονικός κλάδος εμπεριέχει μία κατ'αρχήν άποψη για την κοινωνική χρήση της γνώσης που προάγει. Ας θυμηθούμε τον «Πανεπιστημιακό όρκο» και τους δεοντολογικούς κώδικες των επαγγελματιών σωματείων. Η δεοντολογία των επαγγελματιών και τα ηθικά διλήμματα για τους δρόμους που ακολουθεί η ανάπτυξη της γνώσης, είναι ένα πολύ σύνθετο κοινωνικά θέμα, που απασχολεί τον φιλοσοφικό στοχασμό.

* Απασχολεί, όμως, και ορισμένες θεωρητικές κατευθύνσεις κάθε επιστημονικού κλάδου. Έτσι, θεωρούμε ότι η επαγγελματική εκπαίδευση και η άκρα εξειδίκευση στα Πανεπιστήμια, που αφήνει έξω τον προβληματισμό για τα τόσο κρίσιμα αυτά ζητήματα, είναι ένας δρόμος επικίνδυνος κοινωνικά. Ένα Πανεπιστήμιο, για να εκπληρώσει τον κοινωνικό προορισμό του, πρέπει να έχει μια πνευματική εμβέλεια που να επιτρέπει τον προβληματισμό απέναντι σε ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας της γνώσης. Και, συγχρόνως, να καθοδηγεί τους φοιτητές του σε μια κριτική αντιμετώπιση της κοινωνικής οργάνωσης και του τρόπου με τον οποίο θα εντάξουν σ' αυτήν την επαγγελματική και επιστημονική πρακτική τους.

Το Πανεπιστήμιο απασχολεί στη μετάδοση επαγγελματιών δεξιοτήτων στους αποφοίτους του και, συγχρόνως, στην ανάπτυξη της προσαρμοστικότητας τους στις μεταβαλλόμενες τεχνικές και κοινωνικές συνθήκες. Έτσι οφείλει να τους μεταδώσει όχι μόνο τα γνω-

στικά αποτελέσματα ενός επιστημονικού κλάδου αλλά, κυρίως, την λογική και την μεθοδολογία του. Η διδασκαλία αυτή απαιτεί την ανάπτυξη ερευνητικών δραστηριοτήτων και από τους φοιτητές. Φυσικά, η ερευνητική διάσταση της εκπαίδευσης θεωρείται ότι αντιστοιχεί στους κύκλους των σπουδών. Είναι, όμως, βέβαιο ότι δεν μπορούν να προετοιμαστούν άτομα με δυνατότητες προσαρμογής σε μελλοντικές συνθήκες ή, ακόμη περισσότερο, άτομα με δυνατότητες να προωθήσουν την γνώση, αν όλες οι βαθμίδες της εκπαίδευσης δεν χαρακτηρίζονται από κριτικό πνεύμα και ερευνητική διάσταση.

Η δυνατότητα επαγγελματικής προσαρμογής και εμβάθυνσης στην γνώση, προϋποθέτει ακόμη το ξεπερά-

μονικό προσωπικό, που δεν μπορεί να καλλιεργεί στις σημερινές συνθήκες την γνώση σαν «άθροισμα ατομικών τροχιών», όσο και τους φοιτητές, που μόνο μέσα από συνθήκες συντροφικότητας και ελεύθερου διαλόγου μπορούν να εμπεδώσουν την γνώση. Για την ανάπτυξη συλλογικότητας σημαντικό ρόλο παίζει το πρόγραμμα σπουδών και η όλη οργάνωση των ακαδημαϊκών λειτουργιών του Πανεπιστημίου. Σημαντικό ρόλο όμως παίζει και ο τρόπος που η κοινωνική και προσωπική ζωή των μελών της Πανεπιστημιακής κοινότητας συνδέεται με την ζωή του Πανεπιστημίου. Και στο επίπεδο αυτό, η σύνδεση του Πανεπιστημίου με τις λειτουργίες της πόλης, και επομένως ο πολεοδομικός και αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, έχει κρίσιμη σημασία.

σμα των καταμήσεων της επιστήμης σε «πειθαρχίες» που συχνά αντιστοιχούν μόνο σε κατοχύρωση δικαιωμάτων. Αυτό σημαίνει ότι η οργάνωση των Πανεπιστημιακών σπουδών πρέπει να επιτρέπει την κατανόηση της λογικής και των μεθόδων και άλλων συναφών επιστημονικών περιοχών. Η διεπιστημονικότητα, αυτή, όπως και η έρευνα, πρέπει να είναι ενσωματωμένη όχι μόνο στο πρόγραμμα σπουδών, αλλά και στην όλη επιστημονική δραστηριότητα και κλίμακα του Πανεπιστημίου, διότι μόνον έτσι ουσιαστικοποιείται.

Η ανάπτυξη γόνιμου επιστημονικού κλίματος δεν είναι δυνατή χωρίς την ανάπτυξη συλλογικότητας στον χώρο του Πανεπιστημίου. Η συλλογικότητα αυτή πρέπει να αφορά τόσο το επιστη-

Ιδιαίτερο ρόλο για την ανάπτυξη και ζωή του Πανεπιστημίου έχει η σχέση του με το αστικό περιβάλλον. Ένα Πανεπιστήμιο δεν ταυτίζεται με εξειδικευμένο Κέντρο Έρευνας, με «συνομιλητές» ειδικευμένους ερευνητές σε διεθνή κλίμακα. Για να λειτουργήσει καλά έχει ανάγκη να ριζώσει σε ένα τόπο, να εκτιμηθεί από την τοπική κοινωνία σαν χώρος προνομιακός για την εκπαίδευση των παιδιών της και για την ανάπτυξη των πολιτιστικών και παραγωγικών δραστηριοτήτων της. Έτσι, μόνο αν σε μια πόλη υπάρχει ήδη μια αστική ζωή με δραστηριότητες που να αποτελούν κίνητρα για την ανάπτυξη του Πανεπιστημίου, μπορεί αυτό να ριζώσει και να αποτελέσει παράγοντα ανάπτυξης της πόλης. Ας μην ξεχνάμε τις περιπτώσεις λανθασμένων χωροθε-

(*) Κ. Καστοριάδης, Οι ομιλίες στην Ελλάδα, εκδ. Ύψιλον Αθήνα 1990, σελ. 133 (Κεφ. Η Τεχνοεπιστήμη).

τήσεων, όπου το Πανεπιστήμιο παραμένει για την πόλη ένα «καταναλωτικό δυναμικό» με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την ποιότητα των σχέσεων Πανεπιστημίου-πόλης, και για το κλίμα στο ίδιο το Πανεπιστήμιο.

Τέλος, πρέπει να μην παραβλέπουμε ότι το Πανεπιστήμιο αποτελεί ένα βασικό μηχανισμό κατανομής κύρους, εξουσίας, χρημάτων και γενικά των πλεονεκτημάτων και ευθυνών που η κατοχή της γνώσης συνεπάγεται. Έτσι το φάσμα των κοινωνικών στρωμάτων που έχουν πρόσβαση σε ένα Πανεπιστημιακό Ίδρυμα, και συγχρόνως τα προσδοκώμενα από τους φοιτητές αποτελέσματα ως προς την μελλοντική κοινωνική τους θέση, προσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό το κλίμα που αναπτύσσεται σ' αυτό.

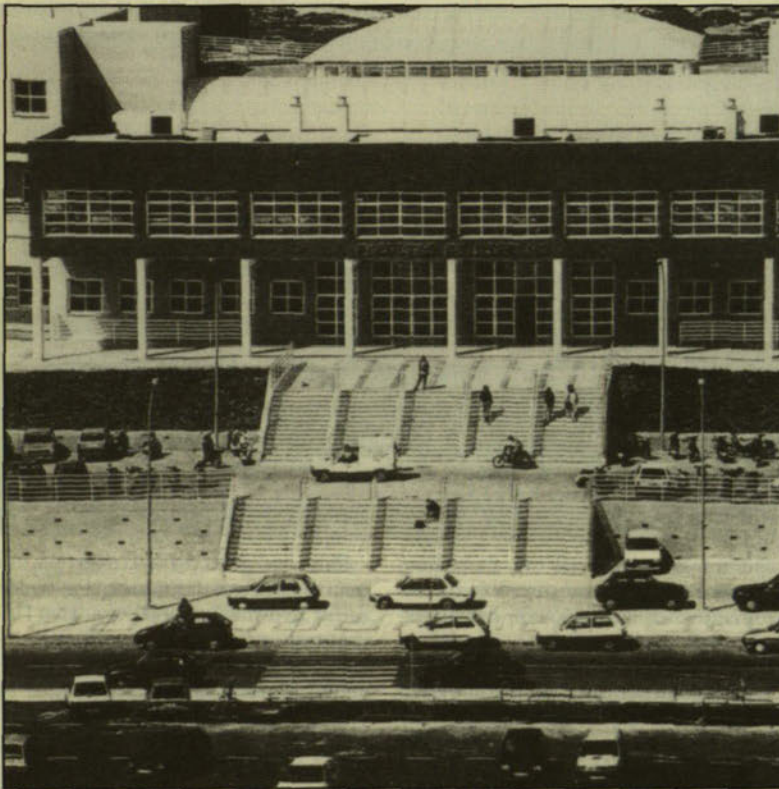
κάν ελευθεριών, ο προβληματισμός για την δεοντολογία και τις ηθικές διαστάσεις που συνυφαινονται με τη γνώση, η ανάπτυξη της έρευνας σε όλα τα επίπεδα, η διεπιστημονικότητα. Η λειτουργία του Πανεπιστημίου, με αυτές τις αρχές, προϋποθέτει την ανάπτυξη συλλογικότητας στο εσωτερικό του, και ριζώμα, ανάπτυξη γόνιμων σχέσεων με το κοινωνικό περιβάλλον. Σε τί βαθμό η εξασφάλιση των πιο πάνω χαρακτηρισμών συνδέεται με τον προγραμματισμό και σχεδιασμό των Πανεπιστημιακών εγκαταστάσεων; Για το ζήτημα αυτό θα διατυπώσουμε πιο κάτω ορισμένες υποθέσεις, που προκύπτουν από την παρατήρηση της λειτουργίας Πανεπιστημίων στην Ελλάδα ή άλλες χώρες.

Ένα Πανεπιστημιακό Ίδρυμα πρέ-

εται, το φάσμα των κοινωνικών στρωμάτων που έχουν πρόσβαση σε ένα Πανεπιστήμιο, είναι παράγοντες που σχετικοποιούν το ζήτημα του «κρίσιμου μεγέθους». Όμως η διάχυση Τμημάτων Πανεπιστημίου σε πολλές πόλεις μιας περιοχής, τα «παραρτήματα» Πανεπιστημίων, οι νέες χωροθετήσεις μικρών Πανεπιστημίων σε μικρές πόλεις, απ' όπου απουσιάζουν άλλες επιστημονικές δραστηριότητες κ.ο.κ. είναι πρακτικές που εμπειρεύουν τόν κίνδυνο να «παραμορφώσουν» την έννοια του Πανεπιστημίου, να το υποβιβάσουν σε «μεταλυκειακό ίδρυμα».

Για την καλλιέργεια του ακαδημαϊκού κλίματος, υπάρχει κατ' αρχήν ανάγκη εξασφάλισης μιας αυτονομίας του Πανεπιστημιακού χώρου, με εγκαταστάσεις κατάλληλου μεγέθους και διάταξης, για την ανάπτυξη μιας εσωτερικής Πανεπιστημιακής ζωής. Η ανάπτυξη όμως συλλογικότητας μπορεί να ευνοηθεί -ή να εμποδιστεί- από την αρχιτεκτονική διάταξη του χώρου. Έχει ήδη αποδειχθεί ότι για την αποδοτικότητα οποιασδήποτε μονάδας που απαιτεί συνεργασίες, παίζει κύριο ρόλο η ανάπτυξη διαπροσωπικών σχέσεων και οι δυνατότητες αμοιβαίας επικοινωνίας, άτυπων προσωπικών επαφών. Το καφενείο αλλά ακόμη ο διάδρομος, η κοινή γραμματεία ή το ασανσέρ αποτελούν ζητήματα ιδιαίτερης σημασίας στο σχεδιασμό λ.χ. των κτηρίων γραφείων επιχειρήσεων. Οι χώροι, λοιπόν, άτυπης συνάντησης και επικοινωνίας έχουν πολύ μεγάλη σημασία για την ανάπτυξη συλλογικότητας στην Πανεπιστημιακή Κοινότητα. Προϋποτίθεται, όμως, ότι οι χώροι αυτοί είναι και κατάλληλα σχεδιασμένοι. Δεν πηγαίνει κανείς επίτηδες, για να πραγματοποιήσει «άτυπη και απρόσμενη επικοινωνία». Πρέπει δηλ. αυτοί, να είναι όχι μόνο λειτουργικοί και ευχάριστοι, αλλά και ενσωματωμένοι στις κινήσεις που επιβάλλει η χρησιμοποίηση των διδακτικών και ερευνητικών χώρων του Πανεπιστημίου.

Για την ανάπτυξη συλλογικότητας, αλλά και σχέσεων με το κοινωνικό περιβάλλον απαιτείται, εκτός από την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων του Πανεπιστημίου, η κατάλληλη ενσωμάτωση των εγκαταστάσεών του στον ιστό της πόλης. Προϋπόθεση, βέβαια, είναι η γειννιάσή τους με περιοχές όπου οι λειτουργίες και κοινωνική διασπορά τους ανταποκρίνεται σε εκείνες της Πανεπιστημιακής Κοινότητας. Διαφορετικά λόγω των πολιτιστικών αναντιστοιχιών μπορούν να αναπτυχθούν σχέσεις αμοιβαίας αδιαφορίας ή και εχθρότητας. Ο παράγοντας αυτός εξα-

Χωρικές διαστάσεις της ακαδημαϊκής και κοινωνικής συγκρότησης του Πανεπιστημίου

Αναπτύχθηκαν προηγουμένως ορισμένες αρχές λειτουργίας που θεωρούμε ότι αποτελούν απαραίτητους όρους για την εξασφάλιση επιστημονικής εγκυρότητας και κοινωνικής εμπέλειας ενός Πανεπιστημίου στα σημερινά δεδομένα. Αυτές είναι η πολυφωνία, ο διάλογος, η πρόσβαση των ακαδημαϊ-

πει να υπερβαίνει ένα ελάχιστο μέγεθος, από άποψη επιστημονικών ειδικοτήτων που προσφέρει, φοιτητών και επιστημονικού δυναμικού. Το μέγεθος αυτό, κατάλληλο να ευνοήσει την ανάπτυξη πολυφωνικού προβληματισμού και ερευνητικών δραστηριοτήτων, δεν έχει νόημα να προσδιοριστεί με ακρίβεια. Το ευρύτερο αστικό περιβάλλον, η ύπαρξη ή απουσία άλλων ακαδημαϊκών ιδρυμάτων και οι σχέσεις με αυτά, η ζήτηση για τις επιστημονικές ειδικότητες που προσφέρο-

σφαλίζει αλλά και ευνοεί την ανάπτυξη νέων εγκαταστάσεων στην περιοχή του Πανεπιστημίου, κατάλληλων να διευκολύνουν τις λειτουργίες του (εμπόριο, υπηρεσίες, κατοικία) και την επαφή των μελών της Πανεπιστημιακής κοινότητας με την πόλη. Φυσικά στην εκτίμηση αυτών των παραγόντων πρέπει να αντιμετωπίζεται και το ζήτημα των «κρίσιμων μεγεθών», εφ' όσον η υπερβολική συσσώρευση δραστηριοτήτων δημιουργεί δυσλειτουργίες και εμποδίζει την ανάπτυξη γόνιμων σχέσεων.

Ένταξη στον ιστό της πόλης, δεν σημαίνει μόνο γειτνίαση ή ένταξη μέσα σε χτισμένες περιοχές. Η οργάνωση των εγκαταστάσεων του Πανεπιστημίου πρέπει να είναι εξωστρεφής, να δημιουργεί δηλ. ροές κινήσεων και δραστηριότητες που να ολοκληρώνονται μέσω του ιστού της πόλης. Πρέπει δε, ακόμη, οι δραστηριότητες που στρέφονται προς τον περιβάλλοντα ιστό να είναι τύπου και κλίμακας κατάλληλης για να συντεθούν με την ζωή της πόλης, χωρίς δυσλειτουργίες ή συγκρούσεις. Όταν οι Πανεπιστημιακές εγκαταστάσεις οργανωθούν με εσωστρέφεια, με μια τυπολογία κατάκτησης του χώρου και αυτάρκειας, οι ανταλλαγές με το αστικό περιβάλλον είναι αδύνατες, έστω και αν έχει εξασφαλιστεί η χωρική συνέχεια.

Η αλματώδης εξέλιξη των μέσων τηλε-επικοινωνίας έχει δημιουργήσει νέα λειτουργικά δεδομένα, αφού έχει μεταβάλει τους τρόπους οργάνωσης της διοίκησης και άλλων λειτουργιών του Πανεπιστημίου. Έτσι δεν είναι πια απαραίτητη η χωρική γειτνίαση διαφόρων λειτουργιών, κυρίως γραφειοκρατικού χαρακτήρα, και αναδεικνύεται

σαν πιο κρίσιμη η εξασφάλιση άτυπων ανταλλαγών και δημιουργία κλίματος επαφών και συνεργασίας. Άρα πρέπει να αναζητούνται οι κατάλληλες γι' αυτό καταταμίσεις των Πανεπιστημιακών εγκαταστάσεων, και να αποφεύγεται η υπερβολική συσσώρευση με τα τεχνικά, λειτουργικά και, συχνά, κοινωνικά προβλήματα, που συνεπάγεται.

Το Πανεπιστήμιο έχει μια προνομιακή σχέση με το Κέντρο της πόλης. Το Κέντρο πρέπει να είναι πραγματικά και συμβολικά μια πολυ-λειτουργική περιοχή της πόλης, ανοιχτή σε οργανικές σχέσεις με το μεγαλύτερο δυνατό φάσμα κοινωνικών ομάδων, τόπος όπου εγγράφονται τα συνεκτικά στοιχεία της κοινωνίας. Το Πανεπιστήμιο σαν θεσμός που κατ' εξοχήν εκφράζει την πολιτιστική συνοχή της κοινωνίας πραγματικά και συμβολικά, πρέπει οπωσδήποτε να αποτυπώνει την παρουσία του και στο Κέντρο της πόλης, με εκπαιδευτικές και άλλες δραστηριότητες του.

Τέλος για το ανοιχτό θέμα της μετεγκατάστασης του ΕΜΠ, και χρήσης των κτηρίων της οδού Πατησίων, θεωρώ ότι μία απόφαση εγκατάλειψής των θα έχει μακροχρόνια δυσμενείς επιπτώσεις στο εσωτερικό κλίμα του και την κοινωνική του ακτινοβολία. Συγχρόνως, η ζωή του κέντρου της πόλης θα χάσει ένα ισχυρό πόλο αναφοράς, συμβολικό και λειτουργικό, που προσφέρει στην ελκτικότητα και ζωντάνια του. Αν δηλ., η απομάκρυνση όλων των εκπαιδευτικών και ερευνητικών λειτουργιών του Ε.Μ.Π. έρθει να προστεθεί σε όλες τις άλλες μετακινήσεις Πανεπιστημιακών σχολών και άλλων δραστηριοτήτων, που έχουν ήδη πραγματοποιηθεί, ή που κατά καιρούς συζη-

τούνται, το Κέντρο της Αθήνας θα έχει κάνει ένα ακόμη αποφασιστικό βήμα προς τη λειτουργική εξειδίκευση και την απώλεια του ρόλου του σαν συμβολικού κέντρου αναφοράς όλης της κοινωνίας. Μ' αυτήν την έννοια νομίζω ότι το ανοιχτό αυτό θέμα δεν ενδιαφέρει μόνο το Πολυτεχνείο, αλλά και πολύ ευρύτερα, όσους ενδιαφέρονται για το μέλλον της πόλης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Bourdieu, Pierre, *Homo Academicus*, les Editions de Minuit, Paris 1984.
2. Chombart de Lauwe, P.H. *Pour l'Université*, ed. Payot, Paris 1968
3. Lefebvre, H. *L'irruption de Nanterre au Sommet*, ed. Anthropos, Paris 1968.
4. Les guides Libération No 1, *Les 100 meilleures Universités en Europe*, ed. Libération, Paris Decembre 1989
5. Le Monde Campus, *Université 2000*, supplement au No 14707 du journal, Paris 12/5/92
6. Κιντής, Α. *Η ανώτατη παιδεία στην Ελλάδα*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1980
7. Διεθνές Επιστημονικό Συμπόσιο Βόλου, *Ο ρόλος του Πανεπιστημίου στο μετασχηματισμό των περιφερειακών πόλεων*, 4η συνάντηση, Βόλος 27-30 Ιουνίου 1986
8. Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Πανεπιστήμιο, *Ιδεολογία και προοπτικές τ. Α' και Β' Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας*, Αθήνα 1989.